

محصولات تراریخته از منظر اسلام

شیدا علی‌دوست 1 و بابک پورقهرمانی 2

1- کارشناس ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مراغه، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، مراغه، ایران

2- استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مراغه، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، مراغه، ایران

ایمیل نویسنده مسئول: b.pourghahramani@yahoo.com

چکیده

بیوتکنولوژی کشاورزی و به ویژه مهندسی ژنتیک با تولید محصولات تراریخته، فرصتی برای کاهش فقر، ایجاد امنیت غذایی، رفع سوء تغذیه و جلوگیری از تخریب منابع طبیعی و افزایش توانایی در اصلاح نباتات ایجاد نموده است. با این وجود، ورود بیوتکنولوژی در تحقیقات کشاورزی و تولید محصولات تراریخته در بسیاری از کشورها با چالش‌هایی از جنبه‌های اخلاقی، اجتماعی، فرهنگی، زیست محیطی، ایمنی زیستی، تجاری و اعتقادی مواجه شده است. در زمینه استفاده از محصولات تراریخته در اسلام، محققان عقیده‌های مختلفی ابراز داشته‌اند. از نظر اسلام، استفاده از محصولات تراریخته و نیز پژوهش و توسعه فناوری‌های مربوط به آن مجاز است، لیکن این جواز منوط به رعایت جنبه‌های مختلف ایمنی و اخلاقی است که لازم است تامین شود. هم‌چنین می‌توان گفت که ممانعت از سلطه کفار بر جامعه مسلمین بر هر فرد مسلمان واجب است، تولید ملی تراریخته نیز راهی برای ممانعت از سلطه اقتصادی بیگانگان بر جامعه اسلامی به شمار می‌رود، لذا از باب مقدمه واجب، واجب می‌باشد.

کلمات کلیدی: تراریخته، ژنتیک، اسلام، قرآن.

1- مقدمه

محصولات تراریخته حاصل علم و فناوری مدرن و مهندسی ژنتیک هستند. دانشمندان به وسیله علم مهندسی ژنتیک، این امکان را می‌یابند تا ژن یا ژن‌هایی را از گونه‌های خاص زیستی اخذ نموده، آن را به گونه‌های دیگر انتقال دهند؛ به نحوی که برخی از خواص گونه نخست در گونه دوم پدیدار شود. برای نمونه متخصصان زیستی و بیوتکنولوژی، ژنی از یک باکتری که باعث تولید نوعی پروتئین سمی برای حشرات است را اخذ نموده و آن را به گیاهانی مانند ذرت، سویا، پنبه یا هر گونه دیگری منتقل می‌کنند و به این ترتیب، آفت‌ها با تغذیه از این گیاه از بین می‌روند.

مبدعان مهندسی ژنتیک بر این باورند که می‌توان از این طریق به مقابله با آفت‌های محصولات برخاسته و از این مسیر، حجم تولید محصول در هر هکتار را به دو یا چند برابر افزایش داد. برخی از مهندسان ژنتیک کشور در توجیه جواز این عمل چنین استدلال می‌کنند که کشاورزی ما قادر به تولید مواد کشاورزی برای بیش از 35 میلیون نفر نیست و ما باید برای جابجایی جمعیت 80 میلیون نفری چاره‌ای بیاندیشیم تا به اندازه کافی، محصولات کشاورزی داشته باشیم. آنان تولید محصولات تراریخته را روشی مفید برای رفع این نیاز معرفی می‌کنند. در مقابل، افرادی با استناد به برخی از پژوهش‌های بین‌المللی معتقدند، استفاده از محصولات تراریخته موجب جهش ژنتیکی و یا اختلالات ژنتیکی در مصرف کننده شده و در نهایت زمینه بروز برخی بیماری‌ها نظیر سرطان را در وی فراهم می‌آورد.

در رابطه با جایز بودن و یا عدم جواز فقهی و حقوقی تولید و واردات محصولات تراریخته، اقوال مختلفی بیان شده است. برخی قائل به مضر بودن و عدم وجاهت فقهی و قانونی تولید و کشت محصولات تراریخته هستند و برخی دیگر قائل به نیاز جامعه امروز به استفاده از محصولات تراریخته بوده و در نهایت قائل به جواز فقهی و قانونی تولید این محصولات هستند. به علت کاربرد فراوان این محصولات و نیاز روز به آنها اهمیت دارد که مستندات فقهی و حقوقی مربوط به تولید محصولات تراریخته را بدانیم. بررسی مستندات فقهی و حقوقی اقوالی که در زمینه تولید محصولات تراریخته بیان شده، این امکان را فراهم می‌کند تا با بصیرت و اشراف کامل بر جوانب مختلف موضوع به بررسی آن پرداخته و به این وسیله می‌توان قول ارجح را انتخاب کرد و از مفاسد و مضرات احتمالی تولید این محصولات در امان بود. لذا با توجه به اختلاف نظر در این زمینه، بررسی دیدگاه‌های مختلف و مستندات آنها از دیدگاه اسلام ضروری می‌باشد.

2- تاریخچه قانون‌گذاری در خصوص محصولات تراریخته

رشد فزاینده تحقیقات حوزه زیست فناوری و تولید محصولات تراریخته از جمله دغدغه‌هایی بود که سبب شد در سطح بین‌المللی، پروتکل ایمنی زیستی کارتاها تدوین شود که دولت جمهوری اسلامی ایران هم‌گام با سایر کشورهای تولیدکننده محصولات تراریخته مانند آرژانتین و ژاپن در تاریخ 30 خرداد 1380 پروتکل ایمنی زیستی کارتاها را امضا نمود و در تاریخ 29 مرداد 1382 پس از تصویب مجلس شورای اسلامی به این پروتکل پیوست و در تاریخ 30 بهمن 1382 پروتکل مذکور برای جمهوری اسلامی ایران لازم‌الاجرا گردید.

پس از الحاق ایران به پروتکل ایمنی زیستی کارتاها طبق بند یک ماده 2 این پروتکل، اعضا موظف به ایجاد معیارهای حقوقی، اداری و سایر موارد لازم و مناسب برای اجرای تعهدات خود براساس این پروتکل شدند. بنابراین وظیفه ایران در ایجاد ساختارهای حقوقی داخلی در جهت تحقق اهداف پروتکل کارتاها، منجر به تدوین قانون ملی ایمنی زیستی شد. لایحه قانون ملی ایمنی زیستی جمهوری اسلامی ایران و یا لایحه ضوابط ملی ایمنی زیستی جمهوری اسلامی ایران در 16/5/1387 توسط دولت به مجلس ارائه شد، ولی تقریباً 5 ماه بعد دولت رسماً این لایحه را از مجلس پس گرفت. پس از این اقدام دولت، کمیسیون کشاورزی، آب و منابع طبیعی مجلس بر مبنای همان لایحه پیشنهادی دولت، طرح قانون ملی ایمنی زیستی را تهیه و در تاریخ 25/10/1387 برای طی مراحل قانونی به مجلس ارائه کرد. طرح پیشنهادی کمیسیون کشاورزی، آب و منابع طبیعی مجلس تحت عنوان قانون ملی ایمنی زیستی ایران در تاریخ 7/5/1388 به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید.

آیین‌نامه اجرایی قانون ایمنی زیستی مشتمل بر 21 ماده به فاصله دو سال از تصویب قانون اصلی در تاریخ 11/4/1392 به تایید رئیس‌جمهور وقت رسید و برای اجرا به دستگاه‌های اجرایی ابلاغ شد. این آیین‌نامه در هفتمین جلسه شورای ملی ایمنی زیستی در تاریخ

29/1/1394 توسط معاون اول رئیس جمهور و رئیس شورای ملی ایمنی زیستی لغو شد و به جای آن، آیین‌نامه اجرایی بند ب ماده ۷ قانون ایمنی زیستی به تصویب رسید و برای کلیه دستگاه‌های اجرایی لازم‌الاجرا شد. آیین‌نامه اجرایی بند ب به ماده ۷ قانون ایمنی زیستی ناظر به شرایط بسته‌بندی، برچسب‌گذاری و حمل و نقل موجودات زنده تغییر شکل یافته ژنتیکی است.

3- دیدگاه اسلام در مورد محصولات تراریخته

پذیرش محصولات تراریخته متأثر از دیدگاه‌های مذهبی افراد است. محققان و مفسران دینی در ادیان الهی اسلام، مسیحیت و یهود دارای دیدگاه‌های متفاوتی در زمینه اجازه از فناوری محصولات تراریخته هستند. اسلام یکی از بزرگ‌ترین مذاهب جهانی است که دارای سریع‌ترین رشد جمعیتی در میان ادیان و فرهنگ‌های مختلف شامل مسیحیت، یهودیت، هندوئیسم، بودیسم و غیره است. مسلمانان با جمعیتی بالغ بر ۱/۶ دهم میلیارد نفر در ۱۱۲ کشور دنیا حدود ۲۵ درصد جمعیت جهانی را شامل می‌شوند. در اسلام علی‌رغم نگرانی‌های مربوط به سلامتی و محیط زیست ناشی از محصولات تراریخته، قانون منع کننده برای تغییرات ژنتیکی در گیاهان و جانوران وجود ندارد (رهنما و همکاران، ۱۳۸۸: ۳۴).

در زمینه استفاده از محصولات تراریخته در اسلام، عقاید مختلفی توسط محققان و مفسران ابراز شده است و تاکنون، اجماع واحدی برای پذیرش این محصولات اعلام نشده است. اگرچه از یک سو در سال ۲۰۰۳ میلادی، مجلس علمای کشور اندونزی با واردات و مصرف محصولات تراریخته موافقت کرد. هم‌چنین شورای تغذیه و غذای اسلامی آمریکا، شورای مذهبی اسلامی سنگاپور، اتحادیه جهانی مسلمانان عربستان سعودی و دولت مالزی، نظرات ابراز شده مبنی بر حلال بودن محصولات تراریخته را پذیرفته‌اند، اما از سوی دیگر، برخی محققان و علمای دینی معتقدند، استفاده از DNA موجودات حرام گوشت باعث حرمت غذای تراریخته ناشی از آن می‌شود. به عنوان مثال، DNA خوک ابراز شده در گیاه سویا باعث حرام شدن گیاه تراریخته است. البته باید توجه داشت، درصد زیادی از ژنوم خوک و سویا با یکدیگر مشابهند. هم‌چنین برخی اعتقاد دارند، تولید گیاهان تراریخته، دخالت در خلقت خدا بوده و جایز نیست (جوادی آملی، ۱۳۸۶: ۴۳).

در رابطه با مسئله تراریخته با توجه به نوپدید بودن موضوع، حکم صریحی در کتب فقهی ابراز نگردیده است. از این رو در این مقاله، در پی تبیین حکم موضوع به مدد اطلاقات و عموماً شرعی هستیم.

3-1- آیات

قرآن کریم اولین و مهم‌ترین مستند شرعی استنباط احکام می‌باشد. مطابق آیات شریفه قرآن، اصل اولیه حاکم بر تصرف بشر در اشیاء اباحه می‌باشد. این امر در آیات متعدد مورد اشاره قرار گرفته است. به عنوان نمونه در آیه ۱۶۸ سوره بقره چنین آمده: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ؛ ای مردم از آنچه در زمین برای شما حلال و پاکیزه است، بخورید و برخوردار شوید و از گام‌های شیطان پیروی نکنید که او برای شما دشمنی آشکار است».

علی‌رغم معنای ظاهری واژه اکل، علمای علوم قرآن و برخی از مفسرین از آن تعبیر به جمیع تصرفات نموده‌اند و حکم حلیت تمامی تصرفات به جز آنچه خداوند صراحتاً از آن نهی نموده باشد را برداشت کرده‌اند. در نتیجه تولید محصولات تراریخته نیز به عنوان یکی از

تصرفات بشر در طبیعت مشمول عموم آیه شریفه گردیده و از آنجا که نهی صریحی به آن تعلق نگرفته است، بر اباحه آن حکم می‌گردد (رهنما و همکاران، 1388: 36). از سوی دیگر، بر مبنای آیات متعددی از قرآن کریم، خداوند متعال جهان آفرینش را مسخر بشر قرار داده است. لازمه این تسخیر، جواز تصرف بشر در جهان خلقت و انتفاع از نعمات الهی در جهت رسیدن به اغراض خویش می‌باشد. لذا تولید محصولات تراریخته نیز چنانچه به منظور بهره‌برداری از نعمت‌های خدادادی و رفع مشکلات بشری باشد، نمونه‌ای از تسخیر طبیعت و تصرفی است که مطابق آیات الهی، مجاز به شمار می‌رود.

2-3- روایات

در روایات به عنوان دومین منبع استنباط احکام نیز بارها اصل اباحه مورد اشاره واقع گردیده است. به عنوان نمونه در روایتی از امام صادق (ع) چنین آمده است: «هر چیزی آزاد است تا آن که درباره آن نهی وارد شود». در روایتی دیگر، مسنده ابن صدقه به نقل از امام صادق (ع) چنین آورده است: «همه چیز بر تو حلال است، تا زمانی که دقیقاً بدانی حرام است»، به صراحت بیانگر اصل حلیت قبل از ورود نهی صریح شرعی می‌باشند. لذا بر مبنای روایات نیز با توجه به عدم دلیل قطعی بر ممنوعیت تراریخته، حکم اباحه بر آن جاری می‌گردد (حر عاملی، 1414: 146).

2-3- قاعده الحل (اصل اباحه)

از جمله قواعدی که از آیات و روایات مذکور منتج گردیده و در باب حکم‌شناسی تراریخته بسیار راهگشا است، قاعده‌ای تحت عنوان قاعده الحل یا اصل اباحه می‌باشد. بر مبنای این قاعده در فرض شک در حرمت یا حلیت موضوعی، اصل بر حلیت و اباحه آن است، مگر اینکه دلیلی بر حرمت آن ارائه گردد؛ چرا که در شرع مقدس، امور ممنوعه به صورت کامل مشخص شده و در مورد آنچه در ممنوعیت آن دلیلی نیست، اصل بر اباحه می‌باشد. به عبارت دیگر، از دیدگاه شرع مقدس اسلام، اصل اولیه حاکم بر اشیا حلیت می‌باشد و آنچه نیازمند دلیل و اثبات است، حکم حرمت و نامشروع بودن است (محقق داماد، 1396: 76).

در ارتباط با مسئله تراریخته، بر مبنای مستندات علمی معتبر، ضرر متناهی متوجه تولید این محصولات نمی‌باشد. لذا مطابق اصل کلی اباحه، از آنجا که دلیلی بر حرمت آن نیست، حکم اولیه تولید تراریخته اباحه است. آن گونه که فقهای معاصر نیز بر این امر اذعان نموده و تولید تراریخته را جایز شمرده‌اند و این حکم را بر شرط عدم ضرر منوط نموده‌اند. به عبارت دیگر، فتوای فقهای عظام، بیانگر حکم اباحه به عنوان حکم اولیه این محصولات می‌باشد که با عروض عنوان ثانویه ضرر این حکم متغیر خواهد بود. در نتیجه می‌توان گفت که از دید ایشان، قاعده لاضرر به عنوان مبنای اصلی شرط عدم ضرر می‌تواند یکی از قواعد فقهی حاکم بر حکم تراریخته به شمار رود.

با توجه به آنچه بیان شد، حکم اولیه تولید محصولات تراریخته جواز می‌باشد. واضح و مبرهن است که احکام اولیه مربوط به شرایط عادی و بر فرض عدم عروض عناوین ثانویه است و در شرایط خاص و استثنایی، این قسم از احکام به حکم ثانوی بدل می‌گردند. در بحث تراریخته، یکی از قواعد فقهی که می‌تواند بر ادله اولیه حاکم گردد و حکم اولیه را به حکمی دیگر تبدیل نماید، قاعده نفی سبیل می‌باشد. این قاعده، یکی از قواعد مشهور فقهی است که اصلی‌ترین مستند آن، آیه ۱۴۱ سوره نسا می‌باشد. خداوند متعال در این آیه شریفه چنین می‌فرماید: «... وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا؛ و خداوند هرگز بر [زبان] مؤمنان برای کافران راه [تسلطی] قرار نداده است». مطابق این آیه، خداوند متعال حکمی که موجب سلطه کافر بر مسلمان شود، جعل نکرده است. لذا بر مبنای قاعده نفی سبیل، هر فعلی که

موجب استیلا و برتری کافر بر مسلمان گردد، از نظر شرع ممنوع می‌باشد و چه بسا در این حالت، فقها چنین فعلی را از باب مقدمه حرام، حرام به شمار آورده‌اند. چنانچه در موارد مشابه هم چون استعمال تنباکو در برهه‌ای از زمان به واسطه مقدمیت برای صوتی کفار، چنین عمل نموده و این فعل را از باب مقدمه حرام، حرام و ممنوع دانستند (مکارم شیرازی، 1386: 294).

در ارتباط با بحث حاضر، با توجه به وضعیت بحرانی منابع آب، مراتع و جنگل‌ها، تغییرات آب و هوایی و شوره‌زار شدن زمین‌ها یقیناً در آینده‌ای نه چندان دور، جامعه با چالشی تحت عنوان تامین امنیت غذایی روبه‌رو خواهد بود. لذا به منظور برون رفت از این چالش، با توجه به منابع اندک و شرایط نامساعد آب و هوایی موجود، جامعه نیازمند استفاده از تمامی ابزارها از جمله فناوری پیشرفته علم ژنتیک در جهت افزایش کمی و کیفی گیاهان زراعی است تا با اجرای آن، قابلیت تولید در شرایط اقلیمی دشوار را فراهم آورد (رهنما و همکاران، 1388: 87).

آنچه مسلم است، این که ممانعت از به کارگیری این فناوری و مخالفت با تولید تراریخته می‌تواند جامعه را به منظور رفع چالش امنیت غذایی، ناچار به واردات مواد غذایی نماید. نظر به اینکه در جهان امروز، غذا سلاحی برای سلطه بر ملت‌ها به شمار می‌رود، این امر به نوبه خویش، راهی برای تسلط کفار بر جامعه مسلمین به شمار خواهد رفت، در حالی که چنین تالی فاسدی به واسطه قاعده نفی سیل محکوم گردیده است. در نتیجه می‌توان گفت، ممانعت از تولید تراریخته به عنوان مقدمه‌ای برای سلطه کفار بر جامعه مسلمین بر مبنای قاعده نفی سیل از باب مقدمه حرام، حرام می‌باشد، از سوی دیگر، همان گونه که زمینه‌سازی برای سلطه و تفوق کفار بر مسلمین حرام می‌باشد، قطعاً مقابله با چنین استیلا و ممانعت از آن، وظیفه هر فرد مسلمان است (خمینی، 1382: 101).

دیدگاه‌های مراجع عظام شیعه درباره جنبه‌های مختلف مصرف مستقیم و غیرمستقیم محصولات تراریخته در قالب 4 پرسش به شرح زیر استفتا شده است (الهیاری فرد، 1391):

- 1- استفاده از محصولات تغییر یافته ژنتیکی به صورت خوراکی (سبزیجات، دانه‌های روغنی، شیر و محصولات لبنی، گوشت و فرآورده‌های آن) که به طور مستقیم از محصولات تغییر یافته ژنتیکی حاصل شده، چه حکمی دارد؟
- 2- استفاده از محصولات موجودات تغییر یافته ژنتیکی که افزایش محصول به طور غیرمستقیم متأثر از تغییرهای ژنتیکی و در محلی جدا از بخش مصرفی (سبزیجات، دانه‌های روغنی، شیر و محصولات لبنی، گوشت و فرآورده‌های آن) است، برای نمونه گیاهی که با تغییر ژنتیکی، برگ‌ها یا ریشه‌های مقاوم‌تر و بهتری دارد و محصول آن دانه است و مانند آن، چه حکمی دارد؟
- 3- استفاده از گوشت یا شیر و دیگر فرآورده‌های خوراکی، دام‌هایی که از محصولات تغییر یافته ژنتیکی گیاهی مصرف می‌کنند، چه حکمی دارد؟

4- استفاده از گیاهان تغییر یافته ژنتیکی غیر خوراکی (کتان، پنبه و غیره) چه حکمی دارد؟
آیت‌الله العظمی بطحایی گلپایگانی: به طور کلی، پاسخ سوالات سه گانه فوق که ریشه در یک مطلب دارند، این است که هرگاه مواد اولیه آنها از محصولات حلال تهیه شده باشد و به مصرف برسد، بلامانع است و تغییرات شکلی و ماهوی با فرض مذکور، خللی در مباح بودن آنها ایجاد نمی‌کند.

آیت‌الله العظمی حسینی شاهرودی: در تمام موارد مذکور بلامانع است.
آیت‌الله العظمی حسینی شیرازی: جواز استفاده از محصولات مذکور مبتنی است بر اینکه اضرار بالغه‌ای در حال یا آینده پیش نیاید.

آیت‌الله العظمی خامنه‌ای: در تمامی صورت‌های مذکور، استفاده فی‌نفسه اشکال ندارد.

آیت‌الله العظمی جناتی: تولید، توزیع، استفاده و خوردن محصولاتی که با تغییرات ژنتیک تولید می‌شوند، اگر برای سلامتی انسان ضرری نداشته باشند و اثراتی مانند مواد طبیعی داشته باشند، اشکالی ندارد.

آیت‌الله العظمی سیستانی: استفاده از مواد غذایی غیرگوشتی مانعی ندارد. اما گوشت باید اولاً از حیوان حلال گوشت گرفته شده باشد و دوم باید ذبح شرعی براساس موازین شرع مقدس اسلام به دست ذابح مسلمان انجام شده باشد تا خوردن آن گوشت جایز باشد.

آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی: مفروض سوال در حکم محصولات تأثیری نمی‌گذارد، لذا حکم اصل آن را دارد.

آیت‌الله العظمی علوی گرگانی: در تمام موارد گفته شده، استفاده از آنها مانعی ندارد، مگر بدانید که دارای ضرر متناهی به بدن است.

آیت‌الله العظمی فاضل لنکرانی: در هر سه مورد اشکال ندارد، ولیکن در هنگام فروش باید به خریدار اطلاع داده شود که این محصولات چگونه و از چه موادی تولید شده است تا خیال نکند که اینها طبیعی است.

آیت‌الله العظمی مکارم شیرازی: در صورتی که ضرری برای سلامتی بدن نداشته باشد، استفاده از هیچ یک از موارد بالا مانعی ندارد.

آیت‌الله العظمی موسوی اردبیلی: استفاده از این فرآورده‌ها چنانچه ضرر مهم و متناهی برای مصرف‌کننده نداشته باشند، مانعی ندارد.

آیت‌الله العظمی نوری همدانی: تولید این محصولات جایز است، مگر اینکه ثابت شود برای سلامت انسان مضر است یا تالی فاسد دیگری داشته باشد.

آیت‌الله العظمی وحید خراسانی: در مفروض سوالات چنانچه ضرر مهمی برای انسان نداشته باشد، استفاده بلامانع است و اگر ضرر مهمی داشته باشد، استفاده حرام است.

با توجه به پاسخ استفتاها از نظر مراجع شیعه، استفاده از محصولات تراریخته معنی ندارد. هم‌چنین تولید و توزیع آنها نیز مجاز شمرده شده است. اکثر مراجع محترم، این اجازه را مشروط بر ضرر نرساندن در حال و آینده، آگاهی مشتریان از نوع محصول دریافتی و مشابهت اثرهای استفاده از محصولات تراریخته با محصولات طبیعی اعلام کرده‌اند.

با بررسی استفتاهای مراجع محترم تقلید مشخص می‌شود که تمامی اصول چهارگانه اخلاق زیستی شامل احترام به فرد، زیان نرساندن، خیرخواهی و عدالت در این پاسخ‌ها به صورت واضح یا مستتر وجود دارد و از نظر مراجع محترم، استفاده از محصولات تراریخته و به دنبال آن، پژوهش و توسعه فناوری‌های مربوط به آن مجاز است، اما این جواز منوط به رعایت جنبه‌های مختلف ایمنی و اخلاقی است که لازم است تأمین شود.

نتیجه گیری

امروزه با رشد سریع جمعیت، فناوری مهندسی ژنتیک، این امکان را در اختیار بشر قرار داده است تا بتواند با جداسازی یک یا چند ژن و انتقال کد ژنتیکی، اقدام به دستکاری ژنتیک موجودات مختلف نماید. موجوداتی که در آنها یک یا چند ژن خارجی وجود دارد، تراریخته نامیده می‌شوند. به دلیل افزایش جمعیت و به تبع آن، نیازمندی به تولیدات کشاورزی، بشر ناگزیر به استفاده از این محصولات شده است و از سوی دیگر، مخاطراتی که در نتیجه تولید و مصرف این محصولات برای انسان و محیط زیست ایجاد می‌شود، چالش‌ها و مسائلی را به همراه داشته، به گونه‌ای که علمای دین و فقها نظرات مختلفی را اتخاذ نموده‌اند. برخی معتقدند، محصولات تراریخته سبب می‌شود، بشر در عرصه‌ای گام بگذارد که حوزه خلق خداوند بوده و اجازه دخل و تصرف در آن، راه ندارد. گروهی دیگر در مواجهه با فناوری‌های نوین زیستی، رویکرد مبتنی بر جواز و اباحه را اختیار کرده‌اند. با توجه به استفتاهای مراجع مختلف می‌توان

دومین همایش ملی

پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآن و اندیشه‌های علوم زیستی

دانشگاه علوم کشاورزی
و منابع طبیعی ساری

گفت که از نظر اسلام، استفاده از محصولات تراریخته بلامانع است، به شرطی که ایمنی و بی ضرری آن تامین شود. از نظر این مراجع، استفاده از این محصولات و توسعه فناوری‌های مربوط به آن مجاز است، لیکن این جواز منوط به رعایت جنبه‌های مختلف ایمنی و اخلاقی می‌باشد که لازم است، تامین گردد.

منابع

- الهیاری فرد، نجف، 1392، بررسی دیدگاه‌های اسلامی (شیعه) درباره مصرف محصولات تراریخته، مجله ایرانی اخلاق و تاریخ پزشکی، شماره 1.
- حر عاملی، محمد بن حسن، 1414، وسایل الشیعه، قم: موسسه آل‌البیت.
- رهنما، حسن و همکاران، 1388، مقدمه‌ای بر اخلاق زیستی، تهران: انتشارات پژوهشگاه ابن‌سینا.
- محقق داماد، سید مصطفی، 1396، قواعد فقه، تهران: انتشارات سمت.
- مکارم شیرازی، ناصر، 1386، انوارالاصول، قم: انتشارات مدرسه امام علی (ع).
- موسوی خمینی، سید روح‌الله، 1382، تحریرالوسیله، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.